

שיתוף פעולה עתונאי – יהודי-ערבי

גבריאל צפרוני

העתון היהודי "הבוקר" מתל אביב והעתון הערבי "אל-דפאע" מיפו שיתפו פעולה ביניהם, אף בימי מתיחות בין העמים, במשך כ-13 שנה.

היחסים מלווים ביראת כבוד הדדית, אך ככל שהדבר עמד להפוך ל"ידידות מקצועית" נקטעו הדברים אפילו בשיחה טלפונית.

דפס יהודי לדפוס ערבי

אישית, אינני מבקש להביט על תקופה זו בזעם אלא בערגת מה. אני נוהר מלומר נוסטלגיה. כרפורטר צעיר של "דואר היום" הירושלמי, והשבועון "חזית העם" בעריכת אב"א אחימאיר וד"ר י.ה. ייבין, שנחשבו למקסימליסטים בתנועה הרוויזיוניסטית בארץ, בהשראתו של אורי צבי גרינברג, נקשרו יחסי עבודה ביני לבין שיח' מוחמד, מנהל המערכת והרפורטר הראשי של העתון "אל-ג'אמעעה אל-אסלאמיה" ביפו. עורכו הראשי ובעליו היה שיח' סלימאן תאג'י אל-פארוקי, שהיה בעל נכסים מרמלה ועיוור מלידה. בצעירותו למד במכללת "אל-אזהרה" בקהיר, ובשוכו לאחר הכיבוש הבריטי, הקים עתון שנודע בהסתתו נגד האנגלים והיהודים, אף יותר מ"פלסטין", ששמו יצא לשימצה. שיח' מוחמד היה בחזקת "עיני ואוזניו של השיח' העיוור" וכאשר באמצע שנת 1933 הפך השבועון ליומון, ניסו אנשי "פלסטין" לערום מכשולים על דרכו. היכרתי את שיח' מוחמד, שהיה עוזרו הראשי של שייך מוזפר, באותם ימים מראשי נאמניו של חגי אמין אל-חסייני, המופתי של ירושלים, באיזור יפו. שיח' מוחמד היה יליד הכפר סוקל (בצפונה הרחוק של תל אביב באותם ימים) ובן למשפחה ענייה. בילדותו עבד כעשר שנים אצל משפחת פאול אברלה הגרמנית בשרונה (כיום הקריה), שם למד לדבר גרמנית. ככל שתל אביב התקרבה לירכתי שרונה, ושכונת מונטיפיורי התרחבה, למד מעט עברית. הכרתו מימי סומל, ותקופה קצרה היינו שנינו קניינים בשוק סלחי ביפו (השוק הסיטונאי, ליד שוק הפישפשים בימינו) – הוא עבור איכרי שרונה ואני עבור כמה כתי מלון בתל אביב, כמו "פלסטין" "הרצליה" ו"ריק".

שיח' מוחמד היה שאפתן, שנון וממולח, אולם ידע להתהלך עם גדולים בלי לעורר את חמתם. חריצותו ושקידתו הוציאו לו מוניטין של אדם מסור לבעליו. באחד הימים, כאשר המדפיס הראשי של העתון "אל-ג'אמעעה אל-אסלאמיה" "נרכש" ע"י "פלסטין" ולא היה דפס ערבי בנמצא, הסתייע בי שיח' מוחמד. עבדתי אז בסניף מערכת "דואר היום" בתל אביב, והוא ביקש את עזרתו בהשגת דפס יהודי שימלא את מקום הערבי שנשט עבודתו בלי הודעה

ההיסטוריה העתונאית העברית בשלושים שנות המנדט, ואף זו של המחותרות כמוכן, רשמה לעיתים רחוקות בזיכרונותיה את שמות יוצריה. הם פעלו כאלמונים, לפי אופנת העתונאות האירופית, ובעיקר העתונות האנגלית הרצינית, בהפרדה גמורה מהאמריקאית, שכבר בראשית המאה העניקה לכותביה את מלוא האשראי האישי באמצעות פירסום שמם.

"דואר היום", שהיה הראשון לפרוץ נוהג מיושן זה, נחשב לנוגן. כשהותרה בו חתימת שם מפורשת, היתה זכות זו שמורה לכותבי המאמרים בלבד. יתום, בייחוד הרפורטרים וכותבי המשנה, שמותיהם לא הוזכרו בעתון. רק לאחר מלחמת העולם השנייה, כאשר העתונות והתקשורת ברחבי העולם שינו פניהן וצורתן עד ללא הכר, הלכה גם העתונות בארץ בעקבותיהן.

העתונות הערבית, ששורשיה בעשור הראשון של המאה ה-20, ביתר דיוק: בעת האביב המדיני המדומה שבעקבות מהפכת "התורכים הצעירים" ב-1908, קבעה לה כיעד – עוד כאשר היתה בהיתוליה – את המלחמה בציונות. מוריה היו העתונים הלבנוניים מסוף המאה ה-19, שברחו מארצם עקב רדיפות השלטון התורכי שמצאו מקלט במצרים ויסדו את העתונים "אל-מוקטם" ו"אל-ארהאם". גם בארץ מילאו הערבים הנוצרים תפקיד ראשון במעלה בהסתה נגד המפעל הציוני. עתונותם גדלה והתרחבה ובעליה ראו ברכה בעמלם. אם העתונות העברית (פרט ל"פלסטין פוסט") התרכזה החל משנות ה-30 בתל אביב, בירת העתונות הערבית היתה יפו השכנה. בריחת ערביי יפו באפריל 1948 סתמה את הגולל על שני העתונים – "פלסטין" הוותיק, שכל ימיו היה בידי בעליו הנוצרים עיסא אל-עיסא, ו"אל-דפאע" (קרי: "א-דיפע") המוסלמי. "פלסטין" חידש הופעתו לזמן קצר בירושלים בימי המלך עבדאללה.

בין העתונות העברית לערבית שררה התנכרות כמעט מוחלטת. במידה שהיו יחסים כלשהם, הם היו על רקע כלכלי – פירסום, רכישת נייר ומיכון. למתורגמים לעברית בעתונות הערבית ולעמיתיהם המתורגמים לערבית בעתונות העברית היה קשר רופף למדי. יחסים צוננים אלה נמשכו עד ליום האחרון של שלטון המנדט. ניסיונותיהם של העתונאים העבריים לקשר בר קיימא כלשהו עם עתונאים ערבים נתקל בסירובים בוטים. באורח אישי – לא פומבי – היו

Sunday 3-11-94 No. 3504 (VOL VIII)

3 נמברן השני 1994 : המד 3504 (המס 16 מל)

الدفاع

(السنة الثالثة عشر)
AD-DIFAA
Arabic Daily Newspaper - Jaffa

للسطين وشرق الاردن
4 جيبات ونصف سنوياً
بالبريد
6 جيبات سنوياً

جميع المراسلات
سندوق البريد
تلفون : 87
العنوان الصحافي

سر الاثني 50 قرشاً
اجرة السطر 20 قرشاً
الاعلانات
الاعلانات الدائمة والحرورية
ترابعم بناتها الادارة

لشامك يعم جميع انحاء فلسطين العربية المتناضلة في ذكرى أظلم وعد عرفه تاريخنا الى ملوك العرب ورؤسائهم وهيئة الأمم المتحدة وهيئات الاتحاد النسائي والهيئة العربية العليا والمندوب

عنتين على سياسة الاعتداء على حرية هذه البلاد واستغلالها، طالين وقت الهجرة ومع شرب الأراضي العربية فيهود واطلاق فلسطين دولة عربية وجملة الجيوش البريطانية عنها اشراق القدس

القدس - كان اشراق يوم امين ورائها شاملا جميع مرانق الليل في المدينة وقرى النقاء اشترك فيه كل عربي وعربية شموراً الحظ الذي يعد هذه البلاد للقدس وهو الحظ الذي يفتني على العرب انتم يشاقرا ويوجدوا جهودهم لدرته من وطنهم للنفدي، وقد اشترك في الاشراق عمال «سان اندرياس» الذين يتولون منح الجيش وعمال الكنيسة الاسكندنافية والفياداة والاطباء وكانت سيارات البوليس المصنعة بحبوب الشوارع عرائنة الماله والحافظة على النظام، وقد توافد فلسطينيون والسيحورن الى الحرم الشريف وكنيسة القيامة حيث سدا وانتهروا الى انه ان بقي البلاد من شر هذا الوعد وان يحق تأملها في الحرية والاستقلال.

سبل من التريقات

وقد تلت وكالة هذه الجريدة برقيات كثيرة من سيران وجنين وبيت لحم وناطس وحنان ومن شب الاخوان للفلسطين في سائر

وقد الاتحاد النسائي

والسليبيون، فترجوا من دولتيك ان تتبرقوهم عنانك تتدوا بحكمك المحنود في اطلاق سراهم ويحلموا بفضيهم من سفن الحمان لتؤتمر ومواده وقد فتك محباتنا وتحياتنا في رية الاخوان للفلسطين

وطير الاخوان للفلسطين الريفية التالفة الى للتدوب السامي

(الاخوان للفلسطين بالقدس انضامون مع الامة العربية الاخوان احتجاجا على الوعد الحانوا جليلة ايشامك كلمة ليدنا احتسنا

وتعد الله عليكم ليا هو ثنا وعمرنا وتوكلنا وتعدنا لتناك وكما صلاطنا طاشت الامة العربية مرة كريمة

برية فوهه قزير المحوري

وطير الاتحاد برقيات الى رؤسائنا الاتحادات النسائية العربية في العراق وجزيرة ولبان

والتي صاحب الفوق السيد اوس المحوري

«الحكومة للقدرة علينا زمانا ونهرا تتخاذل امام الازهاق اليهودي الاتيم

متعمدة قاسدة، ولما ذلك فقد ثاقم امر الازهاق واتسع وومي ابيته على سدتها وقسوتها في موقفنا تجاه اخواننا اللدني

الاسلامية وجمية الانضمام، اجنبنا محتوا

جمية المبال العربية احتجاجا على وعد بقرور الحانز، وعند فرج الحزب العربي والجمية

الاسلامية وجمية الانضمام، اجنبنا محتوا

وطير السيدان بعد لطلب نصه وادب مطلع العربية التالية: «وشاش نادي اشامة بن زيد الفكي واعضائه ومؤيدوه بالاشراك مع ابناء المدينة والقضاء صحن اسمهم تحت امر ائمة العربية العليا وايبرية عن احتيال اية نصيحة للاستعانة رية فلسطين والنقاء

بعد بقرور الحانز الطام، طاشت فلسطين قلب العروبة الشامس

اشراق ناظس

ناطس- العرب للقدرة بر برامس اشراقاً للقدرة واستشكاراً

جليلة ايشامك كلمة ليدنا احتسنا

في بيان ومن السيد عتيق الرشيدات رئيس نادي الرموك في اربد ومن السيد عيسى السيد رئيس بلدية بيت لحم ومن مجلس بلدية بيت حلا ومن اعالي زرتونا ومن جنين وغيرهما:

اشراق حيفا

حيفا - كان اشراق للقدرة امين شاملا انفتت فيه الحلال طامة وضطقت حركة الزور كما اشرب جميع المبال والموظفين نصف ساعة من المائتة والقصف عن الحادية عشرة

وذلك تفصيلا لقرار اللجنة العربية لبيان جمية المبال العربية احتجاجا على وعد بقرور الحانز، وعند فرج الحزب العربي والجمية

الاسلامية وجمية الانضمام، اجنبنا محتوا

وطير امين ربحية المبال العربية هنا السيد سامي طه العربية التالية الى نخامة للتدوب السامي: « في هذه الحقيقة عاد الرف المدهة العرب الى امامهم بعد ان تورقوا عن نصيب ساعة استشكاراً ليدنا احتسنا

سيرك للامور בבית הספר של הישועים כמקובל בין בני הטובים. כנער התרחק ממשפחתו הכפרית שכמה מבניה מכרו קרקעות ליהודים, ואחד מהם, שרף א-שנטי, אף נשא יהודיה לאשה, התגורר בתל אביב, התבולל בקרב היהודים והיה לסוחר קרקעות. זמן מה למד באוניברסיטה האמריקאית בבירוק. בשוכו פעל כמארגן נוער בחסותו של עוני ביי עבד אלי-האדי, מנהיג בעל עמדה והשפעה, בגין משפחתו וזכויותיו האישיות כשר בממשלת המלך פייסל בדמשק, שהודרה על ידי הצרפתים. עוני ביי התבקש לעבוד עם פייסל לבגדד, אולם כמשפטן חוזר לארץ ופנה לפוליטיקה כראש מפלגת ה"איסתקאלאל". הוא היה עורך דין נודע וכדי שבלבושו יפגין את השקפותיו, נפרד מהתרבוש ומהכפיייה וחבש פייסליה, כובע לבד שחור, שהמלך פייסל הנהיגו כאשר היה עם צבאו ליד לורנס במרד נגד התורכים. איברהים א-שנטי חבש פייסליה כמנהיגו, אולם עד מהרה נשלח לאירופה. לרוב ישב בפריו כאורח הבולשת הצבאית הצרפתית, שאת אחד ממפקדיה הכיר בסוריה. בשוכו ליפו, שהה זמן קצר במחיצתו של השיח' פארוקי. באותה שנה הקים את עתונו בעזרתם של כמה מידידי עוני ביי. שיח'

מוחמד צדק בחריצת דינו לגבי היהודים, ולמחרת הופיעה התקפה חריפה נגד "פלסטין" המלעיו, בשעה שהוא עצמו מדפיס שירה ערבית של יהודים. התוצאה לא איחרה לבוא: הושגה שביתת נשק בין העתונים, ובשנת 1936, כאשר עתונו של פארוקי נזקק מחדש לדפס יהודי, או למכונאי שיתקן את מכונת ההדפסה, השתמשו ראשי העתון ביהודים ללא מורא. הפעם אף קיבלו רישיון העסקה מ"ועדת הפיקוח הלאומית", והיתר חיובי זה הבטיח את שלומם של העובדים היהודים שהוזעקו תמורת תשלום נאות לעזרה. המעלות והחסרונות בסחר חליפין עתונאי ערבי-יהודי ביני לבין השיח' מוחמד נתבררו בראשית 1935, כאשר נוסד העתון הערבי "אל-דפאע" (ההגנה) כעריכת איברהים א-שנטי. באותה עת הידלדל עתונו של פארוקי, הפך לשבועון ואחר כך לירחון עד שנסגר סופית. אך הצוות שגובש בו היווה את התשתית המקצועית של "אל-דפאע".

עתון מילולי

א-שנטי נולד ביפו אולם מוצא משפחתו מקלקיליה. בצעירותו

פרטית ולמערכת משאית משלה, אפשר לתכנן סיקור אירועים כלל ארצי. אני אצטרף למכונתם באזורים הערביים והם יצטרפו אלי באזורים היהודיים. כאשר הצטרף לשיחתנו שוכת חמאד, הושלמה העיסקה. יתרונה הגדול היה, ש"הבוקר" ו"אל-דפאע" יקבלו את מלוא הידיעות, לא יודקו לתרגום ובכך יקדימו את יתר העיתונים ביממה. סיכמנו שעלי לקבל אישור מהעורך שלי, וזפן הפטיר: "אני בטוח שיסכים. בהסדר כזה יש רק יתרונות. בקהיר הנהגתי חילופים דומים בין 'אל-אהראם' ו'בורס אגיפסיין', יומן בשפה הצרפתית שנמכר באלפי עותקים וגם בארץ. מכל מקום, הוסיף, "זה הסכם ג'נטלמני. ביצועו תלוי ברצון הטוב של שני הצדדים. ככל שתצמח ממנו תועלת הוא יתרחב. במידה שהדבר תלוי בנו — ההצלחה מובטחת."

ואכן, שיתוף הפעולה הצליח. הוא התקיים מ-1935 ובמשך קרוב לשלוש עשרה שנה. השיחה הטלפונית האחרונה התקיימה שבוע לפני שבועי העתון עזבו את יפו, בסוף מרס 1948. קראנו להסדר: "טלפון", משום שבאותו זמן הונהג הטלפון האוטומטי בערים הגדולות בארץ. במקביל לשיתוף הפעולה שהוסכם עליו, הצעתי שהעתונאים הערבים ביפו יאותרו להשתתף בפגישה שאגודת העתונאים בתל אביב עורכת לכבוד מנהל לשכת העתונות הממשלתית הראשון, ג'ון פארנס. שוכת חמאד דחה את ההצעה בהנחה שאם יסכים, יסרכו יתר העתונאים הערביים. כמחווה נחמה, הצביע על כך שבוע קודם לכן השתתפו עתונאים ערבים במסיבה גדולה שלשכת המסחר ביפו ערכה לכבודם של המהנדסים והקבלנים שסיימו את עבודות הרחבת נמל יפו. ראש עיריית תל אביב מאיר דיזנגוף וסוחרים יהודים חשובים מתל אביב ויפו נטלו בה חלק, ואפילו הצטלמו יחדיו. הערת: "מאחר שהמסיבה התקיימה במלון 'כליף' על חוף הים בשכונת ע'מי ביפו, אני מוכן שעתונאי תל אביב יעבירו את המסיבה ממלון 'פלוה' למלון 'כליף'. בהכירי את בעל המלון נסיב ברכאת, הוא יערוך לנו מסיבה נאה במחיר מוזל." שוכת חייך והפטיר: "לשם מה? הבה ונדאג להסדר בינינו. האמן לי שזה חשוב לשנינו." כאות לקיום הברית הבלתי כתובה בינינו, הוזמנתי למרתף כדי לראות את מכונת הדפוס החדשה (שהיתה, למעשה, ישנה) שרכש העתון הערבי מבעלי העתון "אל-מוקטם" בקהיר. חלק מצידוד הדפוס הגיע כמתנה מתורם בגרמניה שהיתה כבר נאצית. בעלת הסלון הפוליטי האנטי ציוני בירושלים, גב' קטי אנטוניוס, רעייתו של התועמלן המבריק באותם ימים ג'ורג' אנטוניוס, היתה קשורה גם היא לעניין. גב' אנטוניוס היתה בתו של אחד מבעלי "אל-מוקטם", ונרמז לי שבזכותה נמכרה המכונה ל"אל-דפאע" לפי הצעתו של עוני ביי, בסכום פעוט.

האיש היחיד שלא ראיתי באותו ביקור היה איברהים א-שנטי, אך הוא אישר את ההסדר. היכרתיו באמצעות השיח' מוזפר, והחלפנו דברים בפגישות שונות. מיום שנעשה עורך לא דיברנו, ואם נפגשנו, בעיקר בירושלים אצל קטי אנטוניוס או במלון המלך דוד, התעלם מפני כמו מכל יהודי. כעבור שנים, כאשר התמנית לעורך "הבוקר" והוא גולה נידח במצרים, העביר אלי פריסת

מוחמד נפרד מפארוקי והיה לרפורטר ראשי ב"אל-דפאע". גם בעתונות העברית חלו מספר שינויים. "דואר היום" עבר לתל אביב בתקווה להארכת חייו, ועד מהרה נסגר. "חזית העם" הרוויזיוניסטי נסגר גם הוא. ב-1935 נוסד עתון "הבוקר", ביטאונם של החוגים האזרחיים, ועברתי אליו כאחד העובדים המקצועיים הבודדים, כיוון שבתחילה הורכבה תשתית העתון מעתונאים ותיקים כמו בן ציון כץ ואלתר דרויאנוב. עורכו הראשי היה ד"ר שמואל פרלמן, איש אשכולות, שבתולדות הספרות העברית נרשם כמייסד ספריית "לגבולם", מתרגם הפרוזה של היינה לעברית, ועורך האטלס העברי הראשון יחד עם זאב ז'בוטינסקי. תוך שישה חודשים חלו חילופי גברי בעתון. מווארשה הגיע עורך ה"מאמענט" יוסף הפטמן שהיה לעורך "הבוקר" עד פטירתו.

כאשר נבחר הפטמן ליו"ר אגודת העתונאים בתל אביב ויסד את "עתון העתונאים" (ערב ראיונות בהשתתפות עתונאים ואנשי ציבור) שהיה למוסד בפני עצמו, ניסה לקרב דרך "העתון המילולי" הזה עתונאים ערבים, ונכשל. הערבי היחיד שהופיע במסגרת זו היה, בתחילת מלחמת העולם השנייה, עארף אל-עארף, מושל מחוז הנגב, שבאותם ימים הופיע ספרו על חיי הבודדים שתורגם לעברית בידי מנחם קפליוק, שעבד כמתרגם מהעתונות הערבית ב"דבר", לצידו של מיכאל אסף. לא פעם ניסיתי לסייע לעורכי "להשיג" עתונאי ערבי שיופיע ב"עתון העתונאים" שהתקיים מדי ליל שבת באולם מוגרבי, אך העליתי חרס.

הסדר ושמו "טלפון"

כדי שהדברים לא יתפרשו שלא כהלכה, וייראו כאילו נחסכו מאמצים להידברות עם עתונאים ערבים, נספר שקשרים מסויימים התקיימו בין המתרגמים, כפי שהוזכר בראשית הדברים. אולם הנתק גבר. לעומת זאת התהדקו הקשרים בין "הבוקר" ל"אל-דפאע". הקשר ביני לבין שיח' מוחמד התקיים כרגיל. ל"אל-דפאע" הובאו עורכי לילה ופנים ממצרים. מוסה זפן היה עורך משנה לעורך עמודי החוץ ב"אל-אהראם", שאביו עוד התקבל לעבודה בעתון כאשר האחים סלים ובישארה טקלה, פליטי לבנון, יסדוהו.

המתרגם מעברית הובא מעזה. מוחמד עטיה נולד במצרים וגדל בעזה, שם היה אביו פקיד ברכבת. עברית למד מבני משפחת אלקיים שהתגוררו בעזה עד מאורעות 1929. לליטוש שפתו העברית היה מחזור אחר בני משפחת מרגלית שגרו בקירבת מקום. השיח' פארוקי העסיקו כמתרגם, ומוחמד לא ביזבו את ישיבתו ביפו והשתלם בתרצועות רבה בעברית. מקומו ב"אל-דפאע" היה מובטח. ביקורי הראשון במערכת "אל-דפאע", ביקור יוצא דופן לכל הדעות, היה לפי הזמנת שיח' מוחמד. הוא הציגני בפני מוסה זפן שהרשים בחינו המצרי, ותוך הגשת הקפה הציע עיסקה. הוא שמע משיח' מוחמד על קשרינו, אמר, וכדי להפיק מההסדר תועלת גדולה יותר, טוב שנחליף בינינו ידיעות בצורה מסודרת ורחבה. כיוון שלשוכת חמאד, מנהל העתון וכתבו לעת מצוא, מכונת

בתכלית האיטור, וגם לצלמו לא ניתן. פוגרבינסקי יעץ לי שעטיה יבוא בכבודו ובעצמו ויקבל מבוקשו.

וכך אירע. מוחמד עטיה, מי שתירגם לערבית את מאמרי אחד העם ותמציתם פורסמה ב"אל-דפאע", בהצביעו על הבעיה הערבית שהציונות ההרצליינית לא שמה לבה אליה, היה הערבי הראשון והיחיד כנראה שביקר אי פעם בבית אחד העם.

זכותו של ד"ר מלול עמדה בהתפייסות ביני לבין כתב ארעי של "אל-דפאע" בירושלים. רבחי כאמל היה בנו של האימם במסגד שכונת זכרון משה, שצריחו בלט בבירודו בקרב השכונות היהודיות. הוא למד בבית הספר "למל" הסמוך למקום מגוריו וידע עברית על בוריה. יצחק אפשטיין הנודע, שהיה מורה ההיגוי הנכון, העיד עליו, שיהודים שהגייתם למופת יכולים ללמוד מרבחי כאמל טיבו של חיתוך דיבור עברי טהור.

בקיץ 1938, כאשר שלטון הכנופיות הערביות המזוינות הגיע לשיא, כבשו יחידות "המשמר השחור" הסקוטי שחנו במחנה אלנבי בדרום ירושלים מחדש את העיר העתיקה מידי "השלטון הערבי העצמאי" כפי שכינה עצמו. עוני ביי עבד אל-האדי הוגלה אז מירושלים לעוג'ה אל-חפיר (כיום ניצנה בגבול מצרים). בשל הטיור הפנימי שהנהיגו שליחי המופתי חג' אמין אל-חוסייני, התקרב עוני ביי לאמיר עבדאללה, שעד אז נחשב לפטרון האופוזיציה הנשעיבית. מערכת "אל-דפאע" שמרה על נייטרליות הנוטה לצד מפלגת האם האיסתקללית. עוני ביי ביקר כמה פעמים אצל האמיר וזה, בהגיעו אחת לשבועיים לירושלים, כהרגלו, סעד על שולחנו של ראגב נשעיבי, ראש עיריית ירושלים לשעבר, והיה מועיד שעת שיחה "בארבע עיניים" עם עוני ביי. רבחי כאמל היה מרבה לבקר ברבת עמון ולא פעם הצטרפתי אליו למסע (ברשות המערכת ביפו ובעידודה). את האמיר עבדאללה פגשתי לא אחת, אולם להתקבל בארמונו הישן על הגבעה מול האמפייתאטרון הרומי, היה דבר שונה. כאשר שוכת חמאד ושיח' מוחמד סיפרו לו שחרף המצב החמור השורר בארץ, והאיבה הבלתי מתפשרת בין הציונים והערבים, שיתוף הפעולה בין "אל-דפאע" ל"הבוקר" מתנהל כאילו שני העתונים מופיעים בקוטב הדרומי, העלה הדבר חיוך על פניו ולאחר צאתי אמר לשוכת: לדיזנגוף ולאחים רוקח היו תמיד יחסים טובים עם שכניהם וכיבדתי אותם כאשר ביקרו אצלי לפני שנים.

(מאיר דיזנגוף וישראל רוקח היו היוזמים והמייסדים של "הבוקר"). באחת מאותן נסיעות הצטרפתי למסע מערכת "אל-דפאע" לפטרה, אליה הגענו דרך הרי מואב, מידבא וכרך (קיר מואב התנ"כית), שובאק, טפילה וואדי מוסה. באותה עת התפרסמו ב"אל-דפאע" עשרה מאמרים על הפיתות בעבר הירדן, תוך רמז דק כקורת בית הבד, שאמירות עבר הירדן צועדת לקראת עצמאות. ללמדנו, שאפשר להגיע לכתר ללא מרידות. על רקע זה שוחחתי עם רבחי, כאשר עוני ביי והעתון שינו טעמם.

חלפו שנים ורבחי נטש את העתונות והיה לפקיד במחלקת החינוך הממשלתית. ידעת העברית העניקה לו תוספת במשכורתו. בשלהי מלחמת העולם השנייה התקשר אלי טלפונית והזמין עצמו

שלום באמצעות משקיף או"ם אמריקאי בשם קולונל מלקולם הצ'יסון. החזרתי לו ברכה באותה דרך, וכעבור מספר חודשים, כאשר פגשתי במסיבה את הצ'יסון, שהתמנה ליו"ר ועדת שביתת הנשק הישראלית-ירדנית, הוא סיפר לי שתשובתי איחרה להגיע – איברהים א-שנטי הלך לעולמו. א-שנטי זה פחד מקשר גלוי עם יהודי כמפני פגיון איב. באחת השיחות (באנגלית), בטרם היה למייסד ועורך "אל-דפאע", אף שיגר באמצעותי דרישת שלום מסלים נמר במצרים אל ניסים מלול בתל אביב, שהיה במשך שנים

הלוגו של "פלסטין", יריבו הגדול של "אל דפאע"

כתב "אל-מוקטם" ביפו. ד"ר מלול, שנודע כאחד מבכירי הבקאים בשפה הערבית לניביה, היה מידידי עוני ביי עבד אל-האדי ויחד עשו בדמשק. אמרתי לו שד"ר מלול ישמח לשמוע שהוא מביא פריסת שלום מסלים נמר, חברו ללימודים. א-שנטי התנצל באמרו, שאינו מגיע לתל אביב. לד"ר מלול היה טלפון בביתו. לא פעם שאלתי את ידידי נסים מלול אם שמע מא-שנטי, והוא, בניסיונו הוב, השיב: "עכשיו, שיום יום הוא שופך עלינו אש וגפרית, האם יטלפן אלי או ישלח פתק? אוילי לחכות לצעד מסוכן שכזה".

ביקור בארמון האמיר עבדאללה

כעבור שנים, כחודש לאחר פרוץ מלחמת העולם השנייה, פנה אלי בטלפון מוחמד עטיה שהיה בינתיים לוותיק המתרגמים מהעתונות העברית שאנשי "ברית שלום" ניסו לקרבו לשורותיהם הדלילות, והעלה מחדש את שמו של ד"ר מלול. עטיה הכין מחקר על יהודים בעתונות הערבית במזרח התיכון, וחלקם של עתונאים יהודיים בהתפתחותה. כך מצא שבכתב העת "השילוח", גיליון 31 משנת 1914, חודשים מספר לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה, הופיע מאמר גדול של נסים מלול בשם "העתונות הערבית". באותו זמן כבר הייתי ירושלמי ותיק, ומוחמד ביקש ממני להשיג את המאמר בספרייה הלאומית. הבטחתי להביא לו את המאמר כאשר אגיע לשיבת המערכת בתל אביב ביום השישי הקרוב. טילפנתי אל "איש הזכרון הלאומי", הספן הראשי ברוך שוחטמן, שידע מקומו של כל ספר וכתב יד בספרייה הלאומית. הוא דחה אותי כיוון שבאותו מדור נערך באותו זמן אירגון מחדש, אך יעץ לי לפנות אל מנהל בית אחד העם בתל אביב, ויוחנן פוגרבינסקי יפתור את הבעיה על נקלה. הוצאת ספר מספריית אחד העם אסורה היתה

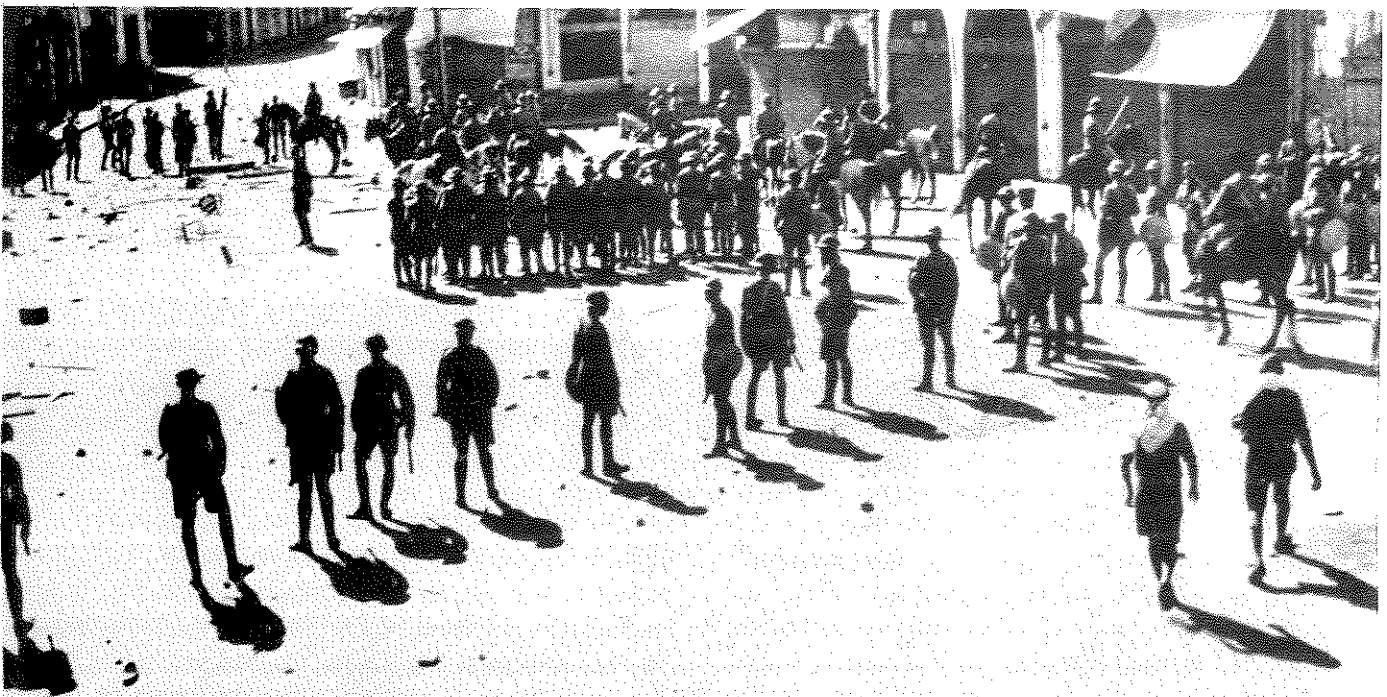
3 או 500 ערבים תוקפים שיירה

אילו הסכם החילופין היה נשען על משאלת לב בלבד, לא היה לו סיכוי. בהיותו גשר, בעוד ששני הצדדים מקפידים על הוגנות ביחסיהם, הוא התפתח בצורה מפותלת במקצת אבל בהתמדה. בשיחות הטלפוניות הקבועות בערבים חלו כמה הפסקות. הראשונה, כאשר העתון היה נסגר בפקודת השלטונות. כיוון שלא היתה צנזורה מוקדמת על העתונים עד למלחמת העולם השנייה, חזרה הוסרה שנה לפני תום המלחמה, היתה סגירת עתון נתונה לשרירות לב השלטון. "אל-דפאע" נסגר כמה וכמה פעמים. העונש הכבד ביותר שהוטל עליו היה סגירתו לחודש. גם "הבוקר" נסגר כמה פעמים, פעם אחת לשבועיים.

תחילה נהוג היה להתחכם ולשנות את שם העתון. במהרה יצאה תקנה מהשלטון שאסרה שימוש בתחבולות. האיטור חל על הדפוס ומען המערכת כאחד. עיקר צורתיו של "אל-דפאע" היה בשלוש שנות המרד הערבי, 1936/39, כאשר ביפו שלטו הכנופיות הערביות, שנאמנותן היתה נתונה למפקדים שונים. תקופה ארוכה אסור היה להתקשר עם "הבוקר". כאשר נסתיימה השביתה הערבית הכללית שנמשכה מאפריל עד אוקטובר 1936, חזר הקשר לתיקנו. בחודשים אוגוסט-ספטמבר 1938 שוב היה נתק גמור. שלוש כנופיות, כפיקודם של אבו דורה ועבד אל-ראזק "סגרו את יפו", והעתונים הערביים בעיר הוזהרו לבל יקימו קשר כלשהו עם יהודים. אפילו הכנסת עתונים עבריים לצרכי תרגום לא הותרה. עד

לבקרני. בבואו הסתבר שהוא כותב ספר על הציונות, בעברית ובערבית, ודרושים לו נתונים שונים, ביניהם פעילות ההסברה בערבית. כבר הזכרתי את ניסים מלול, שהיה ב-1911 סופר "אל-מוקטם" ביפו. ד"ר ארתור רופין ואחריו ד"ר יעקב טהון, שהיו מנהלי המשרד הארץ ישראלי (הציוני) ביפו, העסיקו את מלול בגין שליטתו בערבית כמנהל המדור לתעמולה (המושג הסברה טרם היה). בשל מעמדו ככתב "אל-מוקטם" בדרום סוריה (כך כונתה ארץ ישראל בשלטון העות'מאני) היה מעורב בעתונות הערבית. כן אסף אלפי קטעים מהעתונות הערבית שנגעו לציונות. התברר שעיקר האוסף של מלול, ששוגר להנהלה הציונית בברלין, אבד. מספר דו"חות נשתמרו אצל ד"ר טהון והועברו לארכיון הציוני המרכזי. בגמר השיחה נסענו אל ד"ר אלכס ביין, מנהל הארכיון הציוני, ורבחי כאמל הסתייע בארכיון ומנהלו. פגישה נוספת לא היתה לי עם רבחי כאמל. אירועי סוף המלחמה ושלוש השנים האחרונות של שלטון המנדט (המאבק) שיבשו את החיים התקינים ושינו את פני ההיסטוריה. כאשר הוא סיים את כתיבת מחקריו כבר לא נמצאה הוצאת ספרים שהיתה מוכנה להסתכן בהשקעה כזו. כאשר ד"ר ח'אלדי הסכים, בלחצו של ג'מאל חוסייני, איש הוועד הערבי העליון להוציא את המהדורה הערבית במסגרת "הבהרת פניה האימתניים של הציונות", עבר רבחי כאמל לעזה וכתב היד נדד לקהיר. עקבותיו של כאמל וכתב היד נעלמו עד שהתגלה בסוריה כמנהל השעה הערבית ברדיו דמשק.

"המאורעות הקטנים" ביפו, סתיו 1933

קשרים טובים עם (עבר ה)ירדן בשנות ה-30. מנהיגי היישוב והציונות ב"פגישה היסטורית" עם שי"ח'ים ונכבדים מעבר הירדן, במלון המלך דוד בירושלים, אפריל 1933. בין המשתתפים היהודים: ד"ר חיים וייצמן, ד"ר חיים ארלוזורוב, משה שרתוק ויצחק בן צבי

המהומות ב-1936 התקבלה לעבודה כתבת צעירה, מרים גורונצ'יק, (אחותו הבכירה של הרב גורן לעתיד לבוא), שסייעה לבן דור בריכוז הידיעות העירוניות לסוגיהן. עד מהרה הרחיבה פעולתה ליפו, שם התנהלו עדיין המשפטים נגד מנהיגי הכנופיות. כן הובאו לדין אישים שונים מהציבור הערבי באשמת אי ציות לעוצר ועבירות נוספות, קלות כחמורות. גם ענייני השביתה הכללית ונמל יפו המושבת היו מקור לידיעות. דאוד עיסא הבחין בחריצותה של מרים, והוסכם ביניהם על תילופי ידיעות בטלפון. הקשר התקיים כשנה, ועד כמה שידוע לא הניב תוצאות מרעישות. גם "דבר" וגם "פלסטין" לא השקיעו מאמצים מיוחדים בהרחבת רשת הידיעות הזו. אצלנו, ב"הבוקר", היה הקשר יום יומי ולעתים כמה פעמים ביום. חוליה חשובה בביצועו היה עורך הלילה אריה דיסנצ'יק (לימים עורך ראשי של "מעריב"), שבהעדרו היה "איש הקשר". דיסנצ'יק לא דיבר ערבית, אך שלט היטב בעברית, רוסית וגרמנית, וכן הבין אנגלית. שיח' מוחמד שדיבר גרמנית מצא בעורך הלילה ב"הבוקר" בן שיח, ועורך הלילה של "אל-דפאע" שוחח איתו רוסית מתובלת בגרמנית. זפרן היה ב-1930 חבר "קאדר הנוער הקומוניסטי" במצרים, וכפעיל מצטיין נשלח לשנת לימודים במוסקווה. כאשר חזר למצרים התקבל ל"אל-אהראם" כמתרגם מהעתונות הסובייטית. עד מהרה הפך לאנטי קומוניסטי קיצוני, וכמעט שעבר מעתונו למטה המשטרה בקהיר, אך ביצר לעבוד ביפו כעורך לילה.

כאשר עבדתי כראש המערכת בירושלים, וחלק חשוב מחילופי הידיעות עבר דרכי, התרחב שיתוף הפעולה לכלל הידיעות בעתון — מהארץ ומהעולם. לא פעם היתה מגיעה ידיעה מ"אל-דפאע" שנדפסה לאחר מכן רק אצלנו. מעולם לא שאלנו מדוע. ההנחה היתה שמגמות שונות הביאו לדבר. מעודי לא חקרתי לסיבה. תמיד הקפדנו בשמירת הדיוק בהעברה. בזכותנו הנהיג "אל-דפאע", בהשפעת זפרן, כעורך לילה ראשי ומשנה לעורך, דיוק בידיעות

מהרה נמלכו וביטלו את האיסור ולאחר מאסרו של אבו דורה, ותלייתו בעבר הירדן, תם איום הכנופיות.

שני העתונים סייעו אחד לשני בהשגת ידיעות מיוחדות, כל אחד באזורו. יתרה מזו, הכתבים בערים המעורבות התבקשו לפעול יחד ולשתף פעולה. אירע וידיעות מ"אזורי הקרבות" הגיעו ל"אל-דפאע" וממילא ל"הבוקר", ולהיפך, לפני שפרטי התקריות נודעו בתחנות המשטרה. לא פעם היו השלטונות מאתרים תקריות לפי הידיעות שהתפרסמו ב"הבוקר" או ב"אל-דפאע". תחילה כללו החילופין ידיעות בנושאי כלכלה, עבודה ופוליטיקה. מאוחר יותר החילופין היו בכל התחומים. כך, למשל, למחרת קונצרט הפתיחה החגיגי של התזמורת הפילהרמונית הארץ ישראלית, בניצוחו של ארתורו טוסקניני בנוכחות הנציב העליון סיר ארתור ווקופ, הופיעה ידיעה גדולה ב"אל-דפאע". צוין בה, שהאולם בשטח התערוכה שעל חוף הירקון הוקף משמרות כבדים, מחשש התנקשות ערבית.

בדרך כלל לא הופיעו בעתונות הערבית ידיעות "טפלות" כאלה, והן גם לא תורגמו מעברית. "אל-דפאע" הגדיל לעשות ופירסם את סיפור הקונצרט בעמוד הראשון, בהדגשה על המשמרות הכבדים, דבר המעיד עד כמה גדולה אימת הערבים, אפילו על הבריטים.

ככל שהתרחב שיתוף הפעולה נתן הדבר אותותיו גם בתוכן המאמרים הראשיים שנגעו לעניינים מדיניים. "פלסטין", תומכו של המופתי חג' אמין, ראה שאינו יכול למנוע "תילופי ידיעות שאיש לא יודע איך הם מתבצעים" והחליט לא לפגור אחר מתחרהו. ההתחרות בעת ההיא על קהל הקוראים היתה חריפה במיוחד, שכן לרגל המהומות פחתה ההכנסה ממודעות. דאוד עיסא, מנהלו של העתון ואחינו של המייסד עיסא אל-עיסא, התקשר עם המתרגם לערבית ב"הארץ", רחמים מצורי, אולם הדבר לא הסתייע והקשר נפסק מעצמו.

ב"דבר" היו כמה רפורטרים בראשות יצחק בן דור. כאשר פרצו

1936, ארבעה חודשים לאחר פרוץ המהומות ב-19 באפריל ביפו. תומס הודג'קין היה כבן 26, ארכיאולוג צעיר, בן למשפחת משכילים וחניך קיימברידג'. הוא סייר במזרח התיכון והפגין את אהדתו לערבים, בגנותו את האימפריאליזם. כאשר היטלר עלה לשלטון אמר לידידיו מהפקידות הבריטית, שעליית הנאצים מסוכנת לערבים כיוון שהדבר יגביר את העלייה היהודית לארץ. הודג'קין תזר לאנגליה ומשרד המושבות מינה אותו למזכירו הפרטי של הנציב העליון בירושלים, תפקיד שהיה שמור "לצעירים שצריכים לגדול לתפקידי ניהול באימפריה". בשנת 1934 הגיע לירושלים ובשיחותיו עם הנציב התברר שהוא נוטה לקומוניזם אולם כהזהרתו, "איננו חבר מפלגה".

ווקופ היה העשיר בין שבעת הנציבים בירושלים. סקוטי בעל נכסים שאינו תלוי במשכורתו. כנגרל בצבא הבריטי במלחמת העולם הראשונה, כבש את בגדאד. היה בעל מידות תרומיות. הוא הנהיג ארוחות מפוארות במלון המלך דוד לחקלאים ערבים ויהודים ולתיאטרון "הבימה" בתל אביב תרם 500 לא"י (סכום גדול באותם ימים). הודג'קין, כמזכירו הפרטי, היה ממונה על הפעולה המדינית השוטפת, והוא היה זה שאירגן את הארוחות הרשמיות. הצייר ראובן ורעייתו והשחקנית חנה רובינא היו אורחים בארוחות ערב שערך לאנשי אמנות ותרבות.

הודג'קין היה הפקיד הבכיר האנגלי היחיד שביקר ב"הדיבוק" וחזר לראות את ההצגה. ידידותו עם נגיד האוניברסיטה העברית ומראשי "ברית שלום", י.ל. מגנס, הייתה בולטת. הוא גם סייע לאסירים קומוניסטים שהיו כלואים בבית הסוהר המרכזי בירושלים. כאשר פרצו המהומות ב-1936, והמשטרה הבריטית פעלה כנגד הכנופיות הערביות, הובאו ממצרים עשרת אלפים חיילים בריטיים שחנו במחנות באיזור תעלת סואץ. הודג'קין הגיש מכתב התפטרות לנציב, באומרו שאינו מוכן לעבוד עבור ממשלה המדכאת עם לטובתו של עם אחר, המבקש לרשתו שלא בצדק. האיש היחיד שקרא את מכתב ההתפטרות היה ג'ורג' אנטוניוס.

תחילה ביקשו הנציב להישאר בתפקידו עד שיגיע מחליפו מלונדון, אולם כאשר נודע לו שהודג'קין פועל בעצה אחת עם סוכנים קומוניסטים במזרח התיכון, החליט לפטרו מיד. לתעמולה הערבית היה חשוב לפרסם את הדבר כדי להוכיח שפקידים בריטים בכירים תומכים בערבים. כאשר התפרסם הדבר ב"הבוקר" הפך הסיפור לידיעה בין לאומית. תומס הודג'קין התגלה בדירתו של הקונסול הבריטי הכללי בביירות, הולדייק, אולם כדי לא להגדיל את התסבוכת הוסבר שהקונסול הוא ידיד משפחת הוריו. מכריו היהודים לא האמינו לידיעה. יהושע גורדון, קצין הקשר שבין ההנהלה הציונית לממשלה, נדהם. חנה רובינא ציינה את ידידותו ל"הבימה". בקיצור, האכזבה היתה מלאה, כיוון שנתברר שהודג'קין התחזה כידיד. במאמריו שהתפרסמו לאחר מכן באנגליה בעתון שמאלני הוא אמנם שיבח את הצגת "הדיבוק" אולם על תל אביב כתב: "אני מתעב אותה והיא מכוערת בצורה מחרידה." זו לא היתה הידיעה היחידה ממקור זה שהתפרסמה ב"הבוקר".

ונגמל מגזמאות שהיו נהוגות בעתונות הערבית. לדוגמה, ביריעה על התקפה של שלושה ערבים על שיירה צבאית עלה המספר לחמש מאות ערבים שתקפו מכונית משורינית של הצבא הבריטי ליד הכפר סלפית. או ידיעה שסיפרה כי המפקד של איזור שכם-ג'נין טול כרם, צלאח א-דין עבד אל-האדי (אחיו של עוני ביי), הפיל מטוס בריטי, מהגדולים שישנם, והרג למעלה ממאה חיילים. במקרה זה, מה שקרה באמת, שמטוס סיור בריטי מדגם "אוסטר" וטייסו נתפסו על ידי אנשי הכנופיה הזו, שמנתה מאה איש וסבלה אבידות כבדות. לצבא לא היו אבידות. מבחינה זו נחשב "אל-דפאע" לעתון מהימן וזה הנחיל לו מוניטין רב. כאשר עתונים במצרים חיפשו כתבים בארץ, הם מצאו אותם ב"אל-דפאע". בהמלצת זפרן התמנית לכתב של "אל-אהראם" המצרי, קשר שהופסק בפרוץ מלחמת העצמאות.

פרשת פיטורי תומס הודג'קין

תיקצר הידיעה מלפרט את הידיעות הבלעדיות שקיבלנו באמצעות קשר זה. חברי מערכת "אל-דפאע" ובעיקר שוכת שקדו על קשר מתמיד עם ההנהגה העברית. עוני ביי היה מקור לא אכזב של ידיעות מדיניות ממדרגה ראשונה וג'ורג' אנטוניוס, שהתפרסם בעולם בספרו "ההתעוררות הערבית", נחשב באותם ימים למדינאי שנועד להטות לטובת הערבים את "השיכבה האינטלקטואלית בצמרת השלטון", לא בירושלים בלבד, והיו לו מהלכים בקהיר, דמשק, ביירות, בגדד, לונדון ופריז. לא כללנו את ברלין, כי אנטוניוס, שהיה בשלבים שונים מעוזרי חג' אמין, התרחק ממנו כאשר קשריו עם גרמניה הנאצית התהדקו. השפעתו הרבה פחתה מאוד בימי הנציב העליון הרביעי סיר ארתור ווקופ. אנטוניוס התמנה לנציג קרן קריין האמריקאית, האנטי ציונית, ומשרדו הפך עד מהרה למשרד תעמולה ערבי. הוא היה נוצרי (יווני אורתודוקסי), בן למשפחת פקיד בכיר באלכסנדריה, למד בקיימברידג' ורוחב דעתו בענייני המזרח התיכון והילכותיו המהוקצעות הקנו לו היכרות רחבה בעילית האנגלית באוניברסיטאות ובמסדרונות משרד החוץ. בירושלים היה נערץ על כתיב החוץ, שמעולם לא יצאו ממשרדו ללא ידיעה מעניינת.

מה שלא הספיק אנטוניוס השלימה רעייתו היפה קטי, בסלון המדיני שפתחה בביתה החל משנת 1939. רק יהודים מעטים הוזמנו אליו, בעיקר מחוגי "ברית שלום". העתונאים הבודדים היהודים היו יוליאן מלצר ואנוכי, בזכות היותנו כתיבי חוץ. אני קיבלתי את ההזמנה בשל היותי כתב ה"דיילי טלגרף" בלונדון, לא מעט בהמלצת אנשי "אל-דפאע".

באתר הימים קיבלתי ידיעה משוכת, שמקורה היה אנטוניוס. לכאורה היתה זו ידיעה תמימה למראה. "המזכיר הפרטי של הנציב העליון ווקופ, תומס הודג'קין, נאלץ להתפטר, בטרם מונה על ידי משרד המושבות ממלא מקומו, ולפי החלטת הנציב העליון נאסר עליו להישאר בארץ והוא יצא לביירות." הדבר אירע באוגוסט